

MARTHA CLAEYS

Over gevoelig heden

Waarom emoties
politiek zijn

Boom

‘Het moment dat een gevoel het lichaam binnenkomt,
is politiek. Deze aanraking is politiek.’

Adrienne Rich, ‘The Blue Ghazals’, in *The will to
change: Poems 1968-1970* (1971)

INHOUD

Proloog — 9

1. DE STRIJD OM DE TEUGELS — 13
Over emoties en redelijkheid
2. STERKER DAN ONSZELF — 25
Waarom voelen politiek is
3. PION, PAARD, TOREN — 37
Over necropolitiek en rouwbaarheid
4. DOE NIET ZO EMOTIONEEL — 47
Over epistemisch onrecht

Huilen: niet zomaar een persoonlijk intermezzo — 63

5. MOOIER ALS JE LACHT — 71
De subversieve kennis van emoties
6. ONBETAALBAAR — 85
Over vrouwelijkheidsscripts en emotioneel werk
7. HET IS EEN JONGEN! — 103
Over mannelijkheidsscripts en emotionele ongeletterdheid
8. GEVOELIGE ZAKEN — 115
Over kapitalisme en emoties
9. EMOTIONELE SCHIJNEMANCIPATIE — 125
Over emoties als eindpunt
10. NIEUWE SPOREN TREKKEN — 137
Over emoties als startpunt

Epiloog — 147

Verantwoording — 151

Noten — 153

Bronnen — 155

Proloog

Ze heten Saba en Sana. Of nee, ze *heetten* Saba en Sana. Ik zie de tweeling op een foto in een nieuwsbericht. Onderaan het beeld staan ze blakend gezond naast elkaar in identieke paarse truien. Op de foto bovenaan liggen ze naast elkaar op een ziekenhuisbrancard, weer in paarse truien. Deze keer is hun huid bleek, zijn hun lippen droog en hun ogen ingevallen. Anonieme handen ondersteunen hun hoofdjes. Saba en Sana werden samen gedood in Gaza tijdens Israëlische bombardementen.

Leed komt harder binnen als we er een gezicht op kunnen plakken. Als we de naam en geschiedenis van een slachtoffer kennen, voelen we sneller medeleven. Psychologen noemen dit het effect van het identificeerbare slachtoffer. We voelen doorgaans meer empathie en een groter verlangen om te helpen naarmate we het slachtoffer beter kunnen identificeren. Omgekeerd werkt het ook: hoe abstracter het slachtoffer, hoe minder empathie.

Het effect van het identificeerbare slachtoffer is een van de valkuilen waarvoor filosofen vaak waarschuwen als het over empathie gaat. Saba en Sana zijn voor mij nu wel tastbaarder, maar dat betekent niet dat ze meer

empathie verdienen dan een slachtoffer van malaria in Congo van wie ik geen foto zag.

We weten dat ons medeleven selecteert en discrimineert. Er is doorgaans meer aandacht voor vrouwen en kinderen die lijden dan voor mannen, waardoor bijvoorbeeld mannelijke vluchtelingen het vaakst op straat eindigen. We leven soms meer mee met een schattig dier dan met een slachtoffer van hongersnood. De Vlaamse filosoof Sofie Avery beschrijft in *Over de schreef* dat we minder empathie voelen wanneer een slachtoffer van grensoverschrijdend gedrag tekorten vertoont, bijvoorbeeld omdat die zich kwaad maakt, dronken is of uitdagend gekleed gaat. De solidariteit met witte Oekraïense vluchtelingen was opvallend veel groter dan de solidariteit met de bruine en zwarte mensen die de Middellandse Zee proberen over te steken.

Saba en Sana hebben geen boodschap aan mijn droefheid, woede of verontwaardiging. Integendeel: wanneer ik me wentel in mijn emoties, betrek ik hun verhaal vooral op mezelf. Op Instagram bestaat een pagina die *How Can I Make This About Me?* heet. Een getuigenis van mijn verdriet om de dood van Saba en Sana zou op die pagina niet misstaan.

Jaren geleden koos ik na een klein internetonderzoek een paar goede doelen waaraan ik maandelijks een bedrag overmaak. Ik zou me niet meer laten overhalen door verkopers die van deur tot deur gaan met emotionele verhalen om donaties te krijgen. Ik zou een rationele afweging maken, want emoties vertroebelen mijn oordeel, dacht ik. Wanneer ik geld stort aan de familie van

De strijd om de teugels

Over emoties en redelijkheid

Het zijn de klamme handen, de vlinders in de buik, het rood aangelopen hoofd. Een emotie is een ervaring die zich nooit helemaal in woorden laat vatten. Emoties zijn veelvuldig. Emoties kunnen overweldigen, alsof iets je overspoelt, maar emoties kunnen ook lange tijd rustig op de achtergrond sluimeren, zoals rouw. Emoties komen in verschillende intensiteiten. Sommige emoties doen ons handelen, andere leggen ons handelen stil – wat uiteindelijk ook een vorm van handelen is. We kunnen gehoor geven aan onze emoties, of niet. Emoties zijn gevoelens, emoties zijn gedachten. Emoties zijn een manier van kijken, een dun laagje gevoel dat we over de wereld leggen, de kleur van onze brillenglazen.

Emoties zijn voer voor literatuur, films en andere kunst die hun complexiteit niet platslaan met theorie, maar de gelaagde waaier van gevoelens voor zich laten spreken. Toch proberen psychologen en filosofen orde aan te brengen in deze aspecten van emoties. De lens waarmee iemand kijkt, bepaalt hoe diegene emoties

begrijpt. Psychologie is een empirische wetenschap, en psychologen willen vooral beschrijven wat er gebeurt wanneer mensen emoties ervaren. Dat is een descriptieve benadering van emoties. Wanneer voelen mensen zich trots? Wat doet woede met ons gedrag? Het zijn vragen waar toetsbare antwoorden op bestaan, al gebeurt dat vaak via zelfrapportage van deelnemers aan experimenten.

Filosofen richten de lens op vragen over de betekenis van emoties en de evaluatie ervan. Hoe verhouden ze zich tot onze redelijkheid, en wat zegt dat over de rol die emoties in ons leven mogen spelen? Filosofen stellen ook vaak normatieve vragen: kunnen emoties goed of slecht zijn, en wanneer dan? En is dat hetzelfde als vragen of ze juist of fout kunnen zijn? Om die normatieve vragen te kunnen beantwoorden, hebben ook filosofen werkbare definities van emoties nodig.

Binnen de filosofie is geen duidelijke consensus over wat emoties precies zijn. De negentiende-eeuwse filosoof William James dacht dat emoties gelijk te stellen zijn aan een fysieke sensatie. Angst is bijvoorbeeld de perceptie van een verhoogde hartslag, die veroorzaakt is door een externe prikkel. Zo'n blik op emoties, ook bekend als de *dumb view*, is vandaag niet meer gangbaar onder filosofen, maar is wel in ons taalgebruik blijven hangen. We gebruiken 'gevoel' en 'emotie' door elkaar, hoewel veel filosofen de term 'gevoel' voor de fysieke sensatie reserveren.

Een emotie is meer dan een gevoel, daar zijn filosofen het vandaag over eens. In een bekend experiment werden mannen geïnterviewd door vrouwelijke onderzoekers

terwijl ze op een hangbrug stonden. De ene helft van de mannen werd geïnterviewd op een lage en stevige brug, de andere op een hoge, wiebelende brug. De deelnemers wisten niet dat het onderzoek in werkelijkheid draaide om wat er achteraf gebeurde. De mannen die op de hoge brug stonden, gebruikten meer flirterige taal en namen nadien vaker contact op met de onderzoekster. Volgens de onderzoekers toont dit aan dat we onze lichamelijke sensaties interpreteren in het licht van de context. De nervositeit die mannen op de hoge brug vanwege hun hoogtevrees voelden, werd verward met fysieke opwindings over de interviewster.

Omdat hetzelfde fysieke gevoel als verschillende emoties geïnterpreteerd kan worden, stelden de sociaal psychologen Stanley Schachter en Jerome Singer in de jaren zestig van de twintigste eeuw dat emoties minstens twee componenten hebben: een lichamenlijk aspect en een even belangrijk interpretatief aspect. Een emotie, zeggen zij, is de interpretatie van een lichamenlijke sensatie in het licht van de context. Dezelfde vlinders in je buik kunnen angst zijn als je morgen een examen hebt, en verliefdheid als je net een leuk persoon hebt leren kennen. We hebben context nodig om onze lichamenlijke sensaties te interpreteren.

Een emotie is ook meer dan wat we vaak aanduiden als een intuïtie of een 'gevoel dat ...'. Intuïtie lijkt een ondoorgrondelijke vorm van kennis, maar veel plausibeler is het dat intuïtie het resultaat is van ervaringskennis, deductie uit het verleden, emoties, vermoedens, overtuigingen, en allerlei andere elementen die ons 'het gevoel geven dat ...'. Volgens Joel Pearson, een Australische